

Martin HAUPTVOGL – Martin PRČÍK – Žaneta PAUKOVÁ

UDRŽATEĽNÝ ROZVOJ
aktuálny prehľad a vybrané problémy

Nitra 2023

Vydala Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre
vo Vydavateľstve SPU

Autori: doc. Ing. Martin Hauptvogel, PhD. (8,99 AH)
Ústav environmentálneho manažmentu
FEŠRR, SPU v Nitre

doc. Ing. Martin Prčík, PhD. (2,35 AH)
Ústav environmentálneho manažmentu
FEŠRR, SPU v Nitre

doc. Ing. Žaneta Pauková, PhD. (0,50 AH)
Ústav environmentálneho manažmentu
FEŠRR, SPU v Nitre

Recenzenti: prof. Ing. Dušan Kudelas, PhD.
TU v Košiciach

doc. Mgr. Marián Kotrla, PhD.
SIŽP Bratislava, Stále pracovisko Nitra

Schválila rektorka Slovenskej poľnohospodárskej univerzity v Nitre dňa 26. 6. 2023
ako skriptá pre študentov SPU.

Táto publikácia bola vytlačená na ekologickom papieri.

© Martin Hauptvogel, Martin Prčík, Žaneta Pauková, Nitra 2023

ISBN 978-80-552-2614-9

Obsah

Obsah	3
Zoznam ilustrácií.....	6
Zoznam tabuliek.....	8
Zoznam skratiek.....	9
Úvod.....	10
1 Charakteristika a základné rozmery udržateľného rozvoja.....	11
1.1 Chápanie udržateľného rozvoja	11
1.2 Definície udržateľného rozvoja	11
1.2.1 Princípy udržateľného rozvoja.....	14
1.3 Biofyzikálny a socioekonomický rozmer udržateľného rozvoja	14
1.4 Morálny rozmer udržateľného rozvoja	17
1.5 Politický rozmer udržateľného rozvoja.....	18
1.6 Environmentálny rozmer udržateľného rozvoja	20
2 Indikátory udržateľného rozvoja.....	24
2.1 Úvod do problematiky indikátorov udržateľného rozvoja.....	24
2.2 Príklady uplatňovania indikátorov udržateľného rozvoja.....	26
2.2.1 Index ľudského rozvoja.....	26
2.2.2 Index udržateľnej spoločnosti	28
2.2.3 Index prosperity krajiny	29
2.2.4 Index lepšieho života	31
2.2.5 Indikátory zeleného rastu	32
3 Medzinárodné konferencie venované udržateľnému rozvoju.....	34
3.1 Konferencia OSN o životnom prostredí človeka.....	34
3.2 Konferencia OSN o životnom prostredí a rozvoji	35
3.2.1 Agenda 21	36
3.3 Miléniový samit	37
3.4 Konferencia OSN o udržateľnom rozvoji.....	37
3.5 Konferencia OSN o udržateľnom rozvoji „Rio+20“	38
3.6 Agenda 2030.....	39
3.7 Klimatické dohody.....	40
3.7.1 Rámcový dohovor o klimatickej zmene.....	41
3.7.2 Kjótsky protokol	42
3.7.3 Parížska klimatická dohoda	42
3.7.4 Iniciatívy OSN v oblasti zmeny klímy po Parížskej dohode	43
4 Miléniové rozvojové ciele.....	45
4.1 Vyhodnotenie Miléniových rozvojových cieľov	46
5 Ciele udržateľného rozvoja	49

5.1	Kritika cieľov udržateľného rozvoja.....	62
5.2	Implementácia cieľov udržateľného rozvoja vo svete	62
6	Agenda 2030 na Slovensku.....	66
6.1	Národné priority Agendy 2030	67
6.1.1	Vzdelávanie pre dôstojný život.....	68
6.1.2	Transformácia na znalostnú a environmentálne udržateľnú ekonomiku v čase meniacej sa demografie a globálneho kontextu	69
6.1.3	Zníženie chudoby a sociálne začlenenie	72
6.1.4	Udržateľné sídla, regióny a vidiek v kontexte zmeny klímy	73
6.1.5	Právo, demokracia a bezpečnosť	77
6.1.6	Dobré zdravie.....	78
6.2	Hodnotenie pokroku cieľov udržateľného rozvoja na Slovensku.....	79
7	Svet sa nedelí na dve časti.....	81
7.1	Príjmové skupiny	84
7.1.1	Úroveň 1.....	85
7.1.2	Úroveň 2.....	85
7.1.3	Úroveň 3.....	86
7.1.4	Úroveň 4.....	87
8	Stav sveta z pohľadu vybraných ukazovateľov	88
8.1	Extrémna chudoba	89
8.2	Dĺžka života	93
8.3	Úhrnná plodnosť	94
8.4	Dojčenská a detská úmrtnosť	96
8.5	Prírodné katastrofy.....	98
8.6	Výmera poľnohospodárskej pôdy	99
8.7	Zásoby ropy a zemného plynu	99
8.8	Emisie oxidu uhličitého	100
8.9	Pomalé tempo energetického prechodu	102
9	Štyri piliere modernej civilizácie	105
9.1	Amoniak.....	105
9.2	Plasty.....	106
9.3	Oceľ	107
9.4	Cement.....	107
10	Energia	109
11	Udržateľnosť prírodných zdrojov	112
11.1	Limity rastu.....	113
11.2	Najväčšie bohatstvo	118
12	Atribúty hojnosti spoločnosti	120

12.1	Možnosť dosiahnutia hojnosti	121
12.2	Praktická definícia hojnosti	121
12.3	Základňa pyramídy hojnosti	122
12.4	Katalyzátory ďalšieho rastu	123
12.5	Gramotnosť a informácie	124
12.6	Vrchol pyramídy	124
12.7	Prosperita	125
13	Alternatívna produkcia potravín z hľadiska udržateľnosti	127
13.1	Geneticky modifikované organizmy a viacročné plodiny	127
13.2	Vertikálne poľnohospodárstvo	129
13.3	Udržateľná živočíšna výroba	132
13.4	Medzi teraz a potom	134
14	Dva odlišné prístupy k dosiahnutiu udržateľnosti	136
14.1	Princípy ekomodernizmu	136
14.2	Princípy teórie zastavenia rastu	141
	Literatúra	143

Zoznam ilustrácií

Obr. 1 Tri základné piliere udržateľného rozvoja	15
Obr. 2 Ciele Svetovej stratégie ochrany životného prostredia	21
Obr. 3 Človek a jeho životné prostredie (Klinda, 1995)	23
Obr. 4 Hlavné vlastnosti indikátora.....	24
Obr. 5 Index ľudského rozvoja vo svete v roku 2021 (UNDP, 2023).....	27
Obr. 6 Poradie krajín V4 na základe indexu prosperity krajiny (LIF, 2023)	30
Obr. 7 Miléniové rozvojové ciele (MDGMONITOR, n. d.)	45
Obr. 8 Ciele udržateľného rozvoja (Enviroportál, 2021)	49
Obr. 9 Porovnanie krajín sveta na základe Indexu CUR za rok 2022 (Sachs et al., 2022).....	63
Obr. 10 Podiel mužov a žien vo veku 25 – 34 rokov s ukončeným terciárnym vzdelaním v roku 2021 (EUROSTAT, 2023a)	69
Obr. 11 Podiel recyklovaného odpadu z celkového objemu vyprodukovaného komunálneho odpadu v roku 2021 (EUROSTAT, 2023c).....	70
Obr. 12 Štátna podpora výskumu a vývoja v poľnohospodárstve v roku 2021 (EUROSTAT, 2023e)	71
Obr. 13 Podiel ľudí ohrozených chudobou alebo sociálnym vylúčením (EUROSTAT, 2023f)	72
Obr. 14 Emisie skleníkových plynov v roku 2020 (EUROSTAT, 2023g)	74
Obr. 15 Podiel celkovej výmery poľnohospodárskej pôdy plne konvertovanej a v štádiu konverzie na organické poľnohospodárstvo v roku 2020 (EUROSTAT, 2023h)	76
Obr. 16 Stredná dĺžka života pri narodení v roku 2021 (EUROSTAT, 2023i).....	78
Obr. 17 Hodnotenie cieľov udržateľného rozvoja v SR v roku 2022 (Sachs et al., 2022).....	80
Obr. 18 Porovnanie vývoja celkového skóre Indexu CUR medzi krajinami V4 v rokoch 2000 až 2021 (Sachs et al., 2022).....	80
Obr. 19 Porovnanie počtu detí na ženu a detskej mortality v krajinách sveta v roku 1965 (Gapminder, 2019a)	81
Obr. 20 Porovnanie počtu detí na ženu a detskej mortality v krajinách v roku 2021 (WB, 2023a; WB 2023b)	82
Obr. 21 Porovnanie príjmu a strednej dĺžky života v krajinách sveta v roku 1965 (Gapminder, 2019b)	83
Obr. 22 Porovnanie príjmu a strednej dĺžky života v krajinách sveta v roku 2021 (WB, 2023c; WB, 2023d)	83
Obr. 23 Rozdelenie krajín podľa príjmových skupín (WB, 2023d).....	84
Obr. 24 Štyri príjmové skupiny na základe denného zárobku na osobu po zohľadnení cenových rozdielov (miliardy obyvateľov) (UN, 2023s)	84
Obr. 25 Základné potreby na úrovni 1 (Gapminder, 2019b).....	85
Obr. 26 Základné potreby na úrovni 2 (Gapminder, 2019b).....	86
Obr. 27 Základné potreby na úrovni 3 (Gapminder, 2019b).....	87
Obr. 28 Základné potreby na úrovni 4 (Gapminder, 2019b).....	87
Obr. 29 Podiel ľudstva žijúceho v extrémnej chudobe (Roser, 2021; WB, 2023e).....	89
Obr. 30 Desať najchudobnejších krajín sveta (WB, 2023e)	90
Obr. 31 Stredná dĺžka života vo svete (Gapminder, 2019c; WB, 2023d).....	94
Obr. 32 Priemerný počet detí na jednu ženu vo svete (Lee, 2003; WB, 2023b).....	96
Obr. 33 Priemerný počet detí a vývoj obyvateľstva (Gapminder, 2019d)	97

Obr. 34 Ročné úmrtia spôsobené prírodnými katastrofami na 1 000 000 obyvateľov (10-ročný priemer) (Gapminder, 2019e).....	99
Obr. 35 Svetové emisie CO ₂ vyjadrené v kg na dolár z hrubého domáceho produktu (WB, 2023i)	101
Obr. 36 Svetové emisie CO ₂ v Gt (WB, 2023j)	102
Obr. 37 Podiel zdrojov na svetovej spotrebe primárnej energie (Ritchie a Roser, 2022)	104
Obr. 38 Environmentálna Kuznetsova krivka (WIKIPEDIA. 2019e)	117
Obr. 39 Percentuálna zmena nominálnej, reálnej a časovej ceny 50 komodít (Pooley a Tupy, 2018)	119
Obr. 40 Pyramída hojnosti	122
Obr. 41 Nárast celkovej plochy geneticky modifikovaných plodín (ISAAA, 2021).....	128
Obr. 42 Futuristický koncept konvertujúci mrakodrapy na vertikálne farmy (Nelson, 2007).....	130

Zoznam tabuliek

Tab. 1 Desať štátov s najvyššími hodnotami Indexu ľudského rozvoja (UNDP, 2023)	27
Tab. 2 Desať štátov s najnižšími hodnotami Indexu ľudského rozvoja (UNDP, 2023).....	28
Tab. 3 Porovnanie indexu ľudského rozvoja a jeho komponentov v krajinách V4 (UNDP, 2023) ...	28
Tab. 4 Index udržateľnej spoločnosti – tri dimenzie (SSI, 2020)	29
Tab. 5 Komponenty indexu lepšieho života (Enviroportál, 2019d; OECD, 2020).....	31
Tab. 6 Skupiny indikátorov a hodnotené oblasti zeleného rastu (Enviroportál, 2022).....	33
Tab. 7 Desať štátov s najvyššími hodnotami Indexu CUR (Sachs et al., 2022)	64
Tab. 8 Desať štátov s najnižšími hodnotami Indexu CUR (Sachs et al., 2022).....	64

Zoznam skratiek

BRIIC	Brazília, Rusko, India, Indonézia a Čína
COP	Conference of the Parties (Konferencia zmluvných strán)
CSD	Commission for Sustainable Development (Komisia pre udržateľný rozvoj)
ECI	European Common Indicators (Spoločné európske indikátory)
FAS	Federation of American Scientists (Federácia amerických vedcov)
GM	genetická modifikácia
GMO	geneticky modifikovaný organizmus
Gt	gigatona (miliarda ton)
HDI	Human Development Index (Index ľudského rozvoja)
HND	Hrubý národný dôchodok
IKT	informačné a komunikačné technológie
IMF	International Monetary Fund (Medzinárodný menový fond)
IPCC	Intergovernmental Panel for Climate Change (Medzinárodný panel pre klimatickú zmenu)
IUCN	International Union for Conservation of Nature
LIF	Legatum Institute Foundation
LOC	Lab-on-a-Chip
MDGs	Millennium Development Goals (Miléniové rozvojové ciele)
MIRRI SR	Ministerstvo investícií, regionálneho rozvoja a informatizácie Slovenskej republiky
MŽP SR	Ministerstvo životného prostredia SR
NOAA	National Oceanic and Atmospheric Administration (Národný úrad pre oceán a atmosféru)
OSN	Organizácia spojených národov
OZE	obnoviteľný zdroj energie
PKS	parita kúpnej sily
SAŽP	Slovenská agentúra životného prostredia
SDGs	Sustainable Development Goals (Ciele udržateľného rozvoja)
SDI	Sustainable Development Index (Index udržateľného rozvoja)
SSF	Sustainable Society Foundation (Nadácia pre udržateľnú spoločnosť)
SSI	Sustainable Society Index (Index udržateľnej spoločnosti)
UN	United Nations (Organizácia spojených národov)
ŠÚ SR	Štatistický úrad Slovenskej republiky
UNCHE	United Nations Conference on the Human Environment (Konferencia OSN o ľudskom prostredí)
UNCSD	United Nations Conference on Sustainable Development (Konferencia OSN o udržateľnom rozvoji)
UNDP	United Nations Development Programme (Rozvojový program OSN)
UNEP	United Nations Environment Programme (Program OSN o životnom prostredí)
UNFCCC	United Nations Framework Convention on Climate Change (Rámcový dohovor OSN o zmene klímy)
ÚPVII	Úrad podpredsedu vlády SR pre investície a informatizáciu
UR	udržateľný rozvoj
USD	United States Dollar (americký dolár)
V4	Krajiny Vyšehradskej skupiny
VP	vertikálne poľnohospodárstvo
WB	The World Bank (Svetová banka)
WCED	World Commission on Environment and Development (Svetová komisia pre životné prostredie a rozvoj)
WHO	World Health Organization (Svetová zdravotnícka organizácia)

Úvod

Aktuálny vývoj spoločnosti a zmeny v nej prebiehajúce prinášajú celý rad dopadov, ktoré sa odrážajú v jednotlivých oblastiach života ľudí a životného prostredia nevynímajúc. V súčasnosti sme svedkami vzrastajúceho záujmu verejnosti a zintenzívnenia úsilia odborníkov o riešenie otázok ochrany životného prostredia pre budúce generácie, o optimalizáciu podmienok pri vzájomnom pôsobení človeka a prírody, no taktiež o zabezpečenie zdravého a kvalitného života pre ľudí. Na zabezpečenie určitej životnej úrovne obyvateľstva je nevyhnutá výkonnosť jednotlivých socioekonomických odvetví, ktorá v sebe musí zahŕňať začlenenie cieľov inteligentného udržateľného rozvoja, konkrétne sociálnej a územnej súdržnosti, ekonomickej efektívnosti, inovácií, digitálneho a environmentálneho výkonu do prevádzkových postupov spoločnosti.

Myšlienka udržateľného rozvoja sa stala jedným z hlavných úsilí ľudstva v našej dobe. Túto koncepciu prijali občianske organizácie a vlády na celom svete. Stala sa najdôležitejšou výzvou 21. storočia a najdôležitejším nástrojom na riešenie našich problémov. Čo to vlastne je?

Udržateľný rozvoj sa líši od mnohých iných koncepcií, pretože je taký komplexný. Zahŕňa všetko od osobných nápadov a vnemov až po technický rozvoj a politické programy. Je založený na vedomostiach, ktoré sú čiastočne staršie, napr. v poľnohospodárstve a čiastočne úplne nové, napríklad nové technológie a spoločenské a hospodárske opatrenia. Udržateľný rozvoj je založený na systémovom prístupe, ktorý sa týka viacerých dimenzií, zahŕňajúcich environmentálnu, sociálnu a ekonomickú. Tieto sú vzájomne prepojené. Preto je udržateľný rozvoj ako predmet štúdia náročný. Minimálne v niektorých oblastiach sme všetci začiatočníci. Udržateľný rozvoj je takisto otvorený dialógu a rôznym pohľadom a názorom.

Autori predkladajú súhrn informácií s cieľom podporiť inšpiráciu o úvahách o budúcnosti, aby námaha ľudstva nevyšla navniivoč a taktiež „provokovať“ s myšlienkami uvedenými v jednotlivých kapitolách.

Učebné texty sú určené študentom I. stupňa vzdelávania, ktorí študujú študijné programy v rámci študijného odboru ekonómia a manažment na Slovenskej poľnohospodárskej univerzite v Nitre.

Autori

Autori:

Martin Hauptvogel – Martin Prčík – Žaneta Pauková

Názov:

UDRŽATEĽNÝ ROZVOJ

aktuálny prehľad a vybrané problémy

Vydavateľ: Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre

Vydanie: druhé prepracované a upravené

Náklad: 150 ks

Rok vydania: 2023

AH – VH: 11,84 – 12,11

Neprešlo redakčnou úpravou vo Vydavateľstve SPU.

ISBN 978-80-552-2614-9